

DOI: <https://dx.doi.org/10.21784/2021.022>

MARTA SŁOMIŃSKA

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Twórcze podejście do nauczania i wspieranie rozwoju twórczego myślenia u uczniów w edukacji tradycyjnej oraz w edukacji zdalnej podczas pandemii Covid-19

Creative approaches to teaching and supporting the development of creative thinking in traditional education and in online education during the Covid-19 pandemic

Streszczenie:

Zagadnienie twórczości jest szeroko rozumiane i omawiane pod kątem edukacji. Artykuł ten omawia twórcze podejście do nauczania oraz metody rozwijające twórczość uczniów. Uwaga została skupiona wokół zagadnień twórczego myślenia i twórczego rozwiązywania problemów. Podane zostały przykłady zastosowań metod rozwijających te kompetencje w praktyce zarówno w edukacji przedszkolnej, jak i wczesnoszkolnej. Problematyka artykułu rozpatrywana jest pod kątem edukacji tradycyjnej oraz zdalnej.

Słowa kluczowe: twórczość, twórcze nauczanie, twórcze myślenie, edukacja zdalna, twórcze rozwiązywanie problemów

Abstract:

The subject of creativity is widely understood and discussed in terms of education. This Article discusses the creative approach to teaching and the methods of developing student creativity. Attention is focused on creative thinking and creative problem solving. Examples of the use of methods which help to develop these competences in practice in pre-school and early-school education are provided. The issue of the Article is addressed in terms of traditional and online education.

Key words: creativity, creative teaching, creative thinking, online education, creative problem solving

1. Wyjaśnienie pojęcia twórczości

Pojęcie twórczości bardzo często pojawia się przy omawianiu zagadnień związanych z edukacją. Może dotyczyć zarówno metod nauczania, jak i postaw nauczycieli i uczniów, a także ich wytworów. Obok pojęcia twórczości pojawia się również kreatywność, która często stosowana jest jako jego synonim, chociaż w literaturze można znaleźć ich rozróżnienie.

Wincenty Okoń tłumaczy twórczość jako „proces działania ludzkiego dający nowe i oryginalne wytwory, oceniane w danym czasie jako społecznie wartościowe”¹. W swoim słowniku wyróżnia on również twórczość dziecka, którą analogicznie można rozumieć jako jego wszechstronną działalność w dowolnej dziedzinie, której efektem są nowatorskie pomysły, ale która bywa też sprowadzana tylko do twórczości plastycznej². Jednak o twórczości jako cesze osobowości człowieka nie zawsze świadczą tylko jego wytwory. Możemy powiedzieć o kimś, że jest twórczy, ze względu na jego pomysłowość czy piśmiennictwo, albo nawet jeśli niczego nie stworzył, ale spostrzegamy u niego ukryte możliwości³. Pojęcie twórczości jest więc znaczeniowo bardzo szerokie. Warto zaznaczyć, że nie odnosi się ono tylko do wymyślania nowatorskich rzeczy czy rozwiązań. Bywa przecież tak, że w wyniku rozwoju poznawczego dziecko buduje coś, co już wcześniej zostało wymyślone, lub znajduje rozwiązanie problemu, który już wcześniej został rozwiązany, ale ono o tym nie wie. Mówi się wtedy o twórczości wtórnej lub subiektywnej, które są bardzo istotne w rozwoju dzieci i młodzieży⁴. Twórczość odnosi się więc nie tylko do malowania obrazów czy tworzenia prac literackich, ale także do znajdowania nieoczywistych i wyróżniających się swoją oryginalnością rozwiązań różnych problemów.

Coraz częściej, również w języku naukowym, pojawia się termin „kreatywność”, który przez część badaczy uznawany jest za synonim

¹ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1987, s. 325.

² Ibidem, str. 325.

³ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańsk 2005, s. 12.

⁴ W. Okoń, op. cit., s. 325.

„twórczości”. W takim przypadku kreatywność rozumiana jest jako „zdolność do tworzenia czegoś nowego lub oryginalnego”⁵. Niektórzy jednak przy próbach zdefiniowania powyższych pojęć wskazują na różniące je szczegóły, gdyż „twórczość” przez długi czas utożsamiana była ze sztuką wysoką, a więc kojarzona była z czymś niedostępnym dla przeciętnego człowieka. Współcześnie skupiamy się na rozwoju twórczości już od najmłodszych lat przyjmując, że twórczość jest nie tylko dla wybitnych, wyjątkowo uzdolnionych jednostek, ale może przejawiać ją każdy w różnych dziedzinach życia i w różnym stopniu. Dlatego też „kreatywność” rozumiana jako zachowanie człowieka oraz jego efekty stała się bardziej przystępnym terminem, oznaczającym cechę danego człowieka⁶. W zgodzie z takim wyjaśnieniem terminu „kreatywność” powstała jego kolejna definicja sformułowana przez K. J. Schmidta: „kreatywność to zdolność człowieka do w miarę częstego generowania nowych i wartościowych wytworów (rzeczy, idei, metod działania, itd.)⁷. Używanie pojęcia „kreatywność” zamiast pierwotnej „twórczości” świadczy o tym, że chcemy zaznaczyć jak ważna jest świadomość w trakcie generowania nowych pomysłów. Przyjmuje się, że człowiek kreatywny jest bardziej świadomy tego, co dzieje się w jego otoczeniu i jaki wpływ może na nie mieć⁸. Co jednak istotne, obydwa te terminy odnoszą się do działalności człowieka w różnych dziedzinach życia, która charakteryzuje się ciągłym poszukiwaniem nowych rozwiązań i niezamykaniem się na innowacje.

Na potrzeby tego artykułu terminy „twórczy” i „kreatywny” będę traktować jako synonimy w zgodzie z poglądem, że twórczość nie jest zarezerwowana wyłącznie dla ludzi wybitnie uzdolnionych artystycznie, ale można i należy ją rozwijać już od najmłodszych lat życia dziecka.

⁵ A. Kożuh, *Kreatywność w pracy nauczyciela i jego uczniów*, Kraków 2021, s. 19.

⁶ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, op. cit., s. 19.

⁷ K. J. Schmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007, s. 53.

⁸ K. Jankowiak-Siuda, M. Komorowska, *Ciekawość świata. O pamięci i twórczości małego dziecka*, Gdańsk 2010, s. 41.

2. Nauczyciel myślący twórczo

Twórczość w procesie edukacji przez wiele lat kojarzyła się przede wszystkim z edukacją plastyczną, ewentualnie z edukacją muzyczną czy techniczną. Jednak dziś wiemy, że kreatywność uczniów można rozwijać na każdym przedmiocie, tak samo jak każdego przedmiotu można nauczać w sposób kreatywny. Jednak podstawę do twórczego nauczania stanowi nauczyciel i jego postawa. Aby prowadzić zajęcia ciekawe i inspirujące dla swoich podopiecznych, nauczyciel musi najpierw tę twórczość rozwijać w sobie. Dlatego zanim omówione zostanie kreatywne nauczanie, najpierw przyjrzymy się cechom osoby twórczej, czyli takiej, jaką powinien być nauczyciel.

Rozpoczynając rozważania dotyczące cech osób twórczych, warto jest przyrzeć się jej rozwojowi i uwarunkowaniu. W pedagogice, przyjmując, że twórczość jest cechą egalitarną, uważa się, że można ją rozwijać na różne sposoby stosując odpowiednie ćwiczenia⁹. Istnieje też opinia, że każdy ma większy potencjał twórczy, niż można zauważyć w rzeczywistości, gdyż w trakcie życia napotyka się na różne przeszkody uniemożliwiające lub pogorszające dalszy rozwój tego potencjału¹⁰. Ważne jest więc aby stymulować rozwój dzieci już od najmłodszych lat, aby wyrosły na osoby twórcze, które:

- „elastycznie dostosowują się do nowych sytuacji,
- nie boją się krytyki i są krytyczne wobec siebie,
- mają bujną wyobraźnię i wiele pomysłów,
- nie boją się podejmować ryzyko,
- często przejmują inicjatywę,
- są ciekawe świata”¹¹.

Twórczy nauczyciel, oprócz posiadania przynajmniej części wymienionych wyżej cech, powinien również stale kontrolować wyniki swojej pracy poprzez obserwację swoich uczniów oraz poprzez wgląd w swoje zachowanie, a także cały czas stawiać sobie kolejne cele i dążyć do ich

⁹ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, op. cit., s.20.

¹⁰ K. Jankowiak-Siuda, M. Komorowska, op. cit., s. 69.

¹¹ Ibidem, rys.2.7., s. 70.

realizacji, nie pozwalając na to by wpaść w rutynę i zacząć zadawać się coraz gorszymi wynikami swojej pracy¹². Powinien także stale poszukiwać nowych sposobów i rozwiązań, które mógłby wykorzystać w swojej pracy, aby wspomóc swoich wychowanków w osiągnięciu ich celów¹³.

Istotne jest więc, aby współcześni nauczyciele dążyli do tego, by jak najlepiej dopasować swoje metody do potrzeb uczniów. Oprócz tego jednym z głównych zadań człowieka chcącego rozwijać twórczość u dzieci, a więc również nauczyciela, jest usuwanie wszelkich czynników, które ten rozwój mogą blokować (m.in. brak kreatywnych zabaw czy niedocenianie pomysłów dziecka, brak przyzwolenia na wykorzystywanie wyobraźni)¹⁴. W skrócie – nie należy temu naturalnemu procesowi rozwojowi twórczego myślenia przeszkadzać.

Twórcze podejście do nauczania pozwala na osiągnięcie sukcesów edukacyjnych i wzbudza zainteresowanie dziecka, motywując je również do samodzielnej nauki. Jednak, aby to osiągnąć, najpierw potrzebne jest odpowiednie kształcenie samych pedagogów, które powinno przygotowywać przyszłych nauczycieli do wprowadzania i stosowania innowacji pedagogicznych oraz edukować ich w zakresie pedagogiki integralnej, która łączy się z całościowym rozwojem człowieka¹⁵. Trudno jest bowiem nauczać o rzeczach, o których samemu ma się niewielką wiedzę lub nie potrafi się jej przekazać. Podstawą twórczego nauczania i nauczania do twórczości jest bowiem inspirowanie uczniów swoim podejściem i swoimi metodami, pokazując przy tym jaką przyjemność może sprawiać bycie otwartym na nowe idee, oraz jak ograniczające może być zamykanie się tylko na jeden schemat postrzegania rzeczywistości.

3. Twórcze podejście do nauczania

Cechy osobowościowe człowieka zazwyczaj przekładają się na jego działania i podejście do wykonywanej pracy. Nie inaczej jest w przy-

¹² M. Magda-Adamowicz, *Wizerunek twórczego pedagogicznie nauczyciela klas I-III*, Zielona Góra 2007, s. 43.

¹³ M. Kędra, M. Zatorska, *Razem z dzieckiem*, ORE, s. 12.

¹⁴ K. Jankowiak-Siuda, M. Komorowska, op. cit., s. 66.

¹⁵ A. Koźuh, op. cit., s.39.

padku nauczyciela, u którego odbicie jego osobowości odnaleźć można w sposobie jego nauczania. Nietrudno jest więc zauważyć, że nauczyciel prywatnie będący osobą kreatywną, gotową do podejmowania nowych wyzwań i chętną do działania, będzie też taki w swojej pracy.

Dobrymi przykładami metod nauczania, które charakteryzują się twórczym podejściem nauczyciela do swojej pracy jak również wspomaganiem twórczego myślenia uczniów, są metody problemowe. Według W. Okonia zaliczają się do nich wszelkie metody, których podstawę stanowi „rozwiązywanie przez uczniów (studentów) zagadnień praktycznych i teoretycznych”¹⁶. Według jego definicji, metody problemowe sprzyjają również rozwojowi uzdolnień i zainteresowań uczniów, zachęcając i inspirując ich do dalszej nauki¹⁷. A. Kożuch podaje swoją interpretację metod problemowych jako „sposób pracy z uczniem, który przyszedł do szkoły, aby zdobyć nowe umiejętności i wiadomości poprzez samodzielne lub grupowe rozwiązanie wskazanych przez nauczyciela problemów”¹⁸. Takie rozumowanie daje szerokie spojrzenie na różne style pracy i stosowane przez pedagogów rozwiązania, które nie zawsze utożsamiane są z twórczym nauczaniem. Wybranymi przykładami metod problemowych będących zarówno przejawem twórczego nauczania jak i rozwoju twórczego myślenia u uczniów i nauczycieli są metody oparte na dyskusji (np. panel dyskusyjny, „akwarium”, debata, metoda „sześciu kapeluszy myślowych” lub „sześciu par butów”, „burza mózgów”, piramida priorytetów, metoda „kuli śniegowej”, drzewko decyzyjne, metoda „meta-plan”, mapa myśli, wodospad pytań), metody oparte na odgrywaniu ról (np. drama, metoda sytuacyjna, metoda symulacyjna, trybunał uczniowski, metoda biograficzna), a także metoda projektu, portfolio i wszelkie techniki pracy grupowej¹⁹. Kolejnymi metodami stosowanymi w kreatywnym nauczaniu są gry dydaktyczne, które odwracają tok dydaktyczny – uczniowie, zamiast najpierw zdoby-

¹⁶ W. Okoń, op. cit., s. 175.

¹⁷ Ibidem, s. 176.

¹⁸ A. Kożuch, op. cit., s.78.

¹⁹ Ibidem, s. 84-133.

wać wiedzę i później ją wykorzystywać, sami zdobywają wiedzę podczas gry, której zasady niekiedy są na tyle skomplikowane, że zmuszają do skupienia się na wykonywanych zadaniach, czynnościach²⁰. Metody te można stosować na różnych przedmiotach angażując uczniów w zdobywanie wiedzy i poszukiwanie rozwiązań na stawiane im pytania. Niektóre z nich świetnie sprawdzą się również jako metody integracyjne pozwalające na lepsze poznanie mocniejszych i słabszych stron uczniów, jak i na zacieśnienie więzi między nimi, zwłaszcza jeśli będą pracować w grupach.

Szkoły twórcze

Na świecie istnieje wiele szkół, w których wykorzystywane są twórcze metody nauczania, a wielu nauczycieli stara się jak najbardziej urozmaicić proces edukacyjny swoich podopiecznych. Jednak są takie placówki oświatowe, które wyróżniają się na tle innych przez swój twórczy charakter. Można by tu przywoływać wyjątkowe pod względem architektonicznym budynki, których już sam wygląd inspiruje, albo szkoły zlokalizowane w nietypowych miejscach, ale też takie, które wyróżniają się dzięki swoim niezwykle kreatywnym programom nauczania, np. szkoła w Indiach, która ukierunkowana jest na edukację o ochronie środowiska (uczniowie za naukę płacą plastikowymi butelkami, otrzymują również bony za pomoc w nauce słabszym uczniom lub dorosłym, którzy nie potrafią pisać ani czytać) lub szkoły Grenlandczyków ukierunkowane na naukę rozwiązywania przez uczniów problemów związanych ze środowiskiem, w którym żyją oraz rozwój ich osobistych zainteresowań²¹. Przykłady kreatywnego podejścia do nauczania w placówkach oświatowych można znaleźć również w Polsce. Pierwszym z nich jest Leśna Szkoła Puszczyk w Białymstoku, w której to większość zajęć została przeniesiona ze szkolnej klasy na łono natury, a tradycyjne ocenianie na system pozytywnego motywowania, przez co uczenio-

²⁰ A. Długosz, *Rozwijanie aktywności twórczej uczniów poprzez gry dydaktyczne*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, 2019, nr 4, s. 48.

²¹ A. Kožuš, op. cit., s. 174-179.

wie mają szansę doświadczyć wielu rzeczy w praktyce i żyć w zgodzie z naturą oraz swoim własnym tempem rozwoju²². Innym przykładem wprowadzenia innowacyjnego podejścia do nauczania jest Wrocławska Szkoła Przyszłości, która wyróżnia się nie tylko prowadzeniem wielu warsztatów, konsultacji i innych działań o charakterze edukacyjno-wychowawczym i badawczym, ale także stworzeniem w niej czterech przestrzeni – otwartej (zblizonej do koła, bez mebli, pozwalającej na utrzymywanie kontaktu wzrokowego z innymi uczestnikami procesu edukacyjnego oraz wprowadzającej poczucie równorzędności), kameralnej (która pozwala na swobodne spędzanie czasu w mniejszych grupach i na wypoczynek), warsztatowej (składającej się ze stolików i krzeseł, które można dowolnie przestawiać by jak najlepiej zorganizować miejsce pracy) oraz imaginującej (dedykowanej rozwojowi wyobraźni)²³. Ostatnim przywołanym przeze mnie przykładem szkoły charakteryzującej się twórczym podejściem do nauczania jest Szkoła Podstawowa Cogito w Poznaniu, w której nauczyciele pracują według ich własnego programu nauczania „Badacze w działaniu”, stawiają na naukę przez doświadczanie, bazują na pozytywnych emocjach i silnych stronach mózgu w procesie nauczania oraz dbają o rodzinną atmosferę, czemu sprzyja kameralność placówki umożliwiająca skuteczną walkę z przemocą i agresją²⁴.

4. Wspieranie uczniów w rozwoju twórczego myślenia

Wcześniej w tym artykule wspomniałam o barierach uniemożliwiających lub ograniczających dziecięcą twórczość, które należałoby usunąć, aby dziecko mogło się twórczo rozwijać. Teraz przyjrzymy się temu zagadnieniu nieco inaczej, rozpatrując czynniki sprzyjające rozwojowi twórczego myślenia. Oczywiście duży wpływ na rozwój dziecka ma śro-

²² *O nas*, Leśna Szkoła Puszczyk, <https://www.szkoła.puszczyk.edu.pl/onas> [dostęp: 02-01-2022]

²³ *Wrocławska Szkoła Przyszłości*, <http://www.wsp.wroc.pl/strona-glowna/> [dostęp: 10-01-2022]

²⁴ *Co nas wyróżnia*, Cogito. Publiczna Szkoła Podstawowa, <https://spcogito-poznan.operator.edu.pl/o-nas/> [dostęp: 10-01-2022]

dowisko, w którym ono żyje, a jego podstawą jest dom rodzinny. Jednak nauczyciel zazwyczaj ma największy wpływ tylko na to, co dzieje się podczas jego zajęć, a więc powinien zadbać o to, by to środowisko przedszkolne lub szkolne było jak najbardziej wspierające dla rozwoju twórczego potencjału dziecka.

Już u najmłodszych dzieci zaobserwować można cechy twórczego myślenia, które przejawiają się głównie w zabawie i mogą objawiać się poprzez posiadanie wymyślonych przyjaciół, animizację przedmiotów martwych (np. zabawek), zabawy tematyczne lub z odgrywaniem ról, poprzez fantazjowanie i opowiadanie o swoich marzeniach, a także poprzez twórczość plastyczną²⁵. Dlatego już w przedszkolach, aby wspierać dzieci w ich twórczości, oprócz kreatywnych metod prowadzenia zajęć, należałoby zadbać o:

- miejsce, w którym dzieci będą mogły swobodnie i wygodnie się bawić,
- dostęp do różnorodnych i bezpiecznych zabawek oraz zajęć (łącznie z wycieczkami),
- indywidualne podejście do każdego dziecka z uwzględnieniem jego zainteresowań, możliwości i doświadczeń spoza przedszkola,
- stwarzanie sytuacji, w których dzieci będą mogły się wyrazić poprzez różne formy artystyczne i rozwijać swoją wyobraźnię twórczą²⁶.

Zasady te w większości można zastosować również w odniesieniu do szkoły. Ważne jest także zadbanie o atmosferę tolerancji i akceptacji pozwalającej na wyrażanie się przez uczniów w poczuciu bezpieczeństwa i psychicznej wolności²⁷. Aby wspomóc rozwój twórczego myślenia często stosuje się trening twórczości Edwarda Nęcki, który polega na wykonywaniu odpowiednich ćwiczeń. Jest on skierowany do każdego, chociaż cieszy się dużym powodzeniem wśród pedagogów, pozwalając im nie tylko na wspomaganie rozwoju kreatywności ich uczniów, ale także ich samych. Przekonanie o możliwości trenowania twórczości

²⁵ K. J. Schmidt, *Pedagogika twórczości*, op. cit., s. 179-181.

²⁶ K. Jankowiak-Siuda, M. Komorowska, op. cit., s. 67.

²⁷ A. Koźuh, op. cit., s. 55.

wzięto się z założenia, że człowiek jest osobą z natury twórczą, tylko trzeba tę cechę rozwijać jak każdą inną oraz usuwać bariery, które jej rozwój uniemożliwiają, oraz z przekonania o istnieniu aktywności potencjalnie twórczej, która kontynuowana i odpowiednio pielęgnowana mogłaby przynieść ciekawe efekty²⁸. W pracy z uczniami, aby pobudzać ich do twórczego myślenia, wykorzystuje się również analogie (zadaniem uczniów jest znalezienie połączenia między dwoma przedmiotami/obrazami, które teoretycznie nie mają nic wspólnego) oraz metafory, które często pomagają uczniom w zrozumieniu trudnych dla nich zagadnień²⁹. Duże znaczenie w kształtowaniu twórczości ma także powiązana z inteligencją dziecka zdolność do rozwiązywania problemów otwartych i poszukiwania nieoczywistych rozwiązań, które kształtują myślenie dywergencyjne³⁰. Jest to rodzaj myślenia, które pojawia się, gdy jest więcej niż jedno możliwe rozwiązanie danego problemu, a niekiedy ilość tych rozwiązań zależy od ilości pomysłów ludzi je rozwiązujących³¹. Istotne jest rozwijanie tej kompetencji, gdyż może ona pomóc w redukowaniu czasu pracy poprzez znajdowanie coraz bardziej efektywnych sposobów na jej wykonywanie.

5. Twórcze podejście do nauczania a nauczanie zdalne podczas pandemii Covid-19

W rozwijaniu twórczego myślenia uczniów ważna jest ich aktywizacja podczas zajęć. O ile wiadomo już, jak należy postępować podczas nauczania tradycyjnego, nauczanie zdalne postawiło nauczycieli przed nie lada wyzwaniem. Nawet, jeśli nauczyciel miał pomysł na przeprowadzenie pobudzających twórczo zajęć, to często w realizacji założonych celów przeszkadzały problemy techniczne lub brak dostępu do odpowiednich narzędzi.

²⁸ E. Nęcka, *Trening twórczości. Podręcznik dla psychologów, pedagogów i nauczycieli*, Kraków 1998, s. 11-12.

²⁹ A. Kożuh, op. cit., s. 59.

³⁰ B. Surma, *Teoretyczne założenia kształtowania postawy twórczej dzieci w wieku przedszkolnym*, „Edukacja elementarna w teorii i praktyce” 2012, nr 26/4, s. 21.

³¹ W. Okoń, op. cit., s. 189.

Jak wskazują badania, braki odpowiednich sprzętów u uczniów stanowiły główny problem dla 36% nauczycieli, a braki odpowiednich sprzętów u nauczycieli były głównym problemem dla 10% z nich³². Problemy z połączeniami internetowymi u uczniów były głównym problemem dla 32% nauczycieli, a dla ponad połowy były problemem, który jednak dało się rozwiązać³³. Jeśli dodamy do tego problemy z miejscem, w którym dzieci mogłyby wykonywać np. prace plastyczne, albo brak odpowiednich przyborów plastycznych lub instrumentów muzycznych, które były wykorzystywane w szkole, to zauważymy jak trudnym okresem do prowadzenia zajęć i nauki jest okres nauczania zdalnego. Wiadomo jednak, że twórcze myślenie charakteryzuje się znajdowaniem rozwiązań dla niekiedy trudnych sytuacji. Można więc uznać, że osoby twórcze, zarówno nauczyciele, jak i uczniowie i ich rodzice, pokonywali i te trudności wymyślając kreatywne rozwiązania.

Ważnym aspektem w nauce zdalnej jest też samo podejście nauczyciela i to, jak on stara się do swoich uczniów dotrzeć, zaciekawić ich danym tematem oraz z jakich pomocy korzysta. Według przeprowadzonych już badań wynika, że podczas nauki zdalnej nauczyciele najczęściej korzystali z takich platform jak Microsoft 365 (Teams) oraz Google Workplace (Classroom, Meet), a także z różnych nagrań wideo oraz prezentacji multimedialnych³⁴. Dwa ostatnie przykłady, nierzadko wykorzystywane również w nauczaniu tradycyjnym, można zaliczyć do metod podających, które nie są wcale metodami nowatorskimi – sprawiają jedynie takie wrażenie³⁵. Przez to uczniowie zamiast być zaangażowani w zajęcia i zachęceni do poszukiwania rozwiązań na omawiane problemy, zmuszani są do obioru przekazywanych im treści w sposób pasywny. Znaleźli się jednak nauczyciele, choć niewiele, którzy sięgali po rozwiązania mniej

³² J. Pyżalski, N. Walter, *Edukacja zdalna w czasie pandemii COVID-19 w Polsce – mapa głównych szans i zagrożeń. Przegląd i omówienie wyników najważniejszych badań związanych z kryzysową edukacją zdalną w Polsce*, 2021, s. 4-5.

³³ Ibidem, s. 5.

³⁴ Ibidem, s. 7-8.

³⁵ J. Ścibor, *Wstrzymaj siebie, rusz ucznia: e-nauczanie a e-twórczość*, [w:] J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, Warszawa 2020, s. 59-60.

popularne, ale bardziej angażujące uczniów, np. aplikacje i gry edukacyjne czy eksperymenty przeprowadzane i prezentowane online³⁶. Jednak od początku pandemii Covid-19 widoczne są duże zmiany w sposobach prowadzenia zajęć online, co może wskazywać na rozwój kompetencji nauczycieli oraz na adaptację do nowych warunków.

Istotnymi wskazówkami do prowadzenia aktywizujących uczniów zajęć podczas edukacji zdalnej są dobranie odpowiednich środków i metod nauczania, a także bycie obecnym i udzielanie wsparcia uczniom podczas wykonywania powierzonych im zadań. To wsparcie szczególnie potrzebne jest w edukacji wczesnoszkolnej, kiedy dzieci często w trudnych dla nich sytuacjach poszukują go jeszcze u osób dorosłych. Dlatego kluczowymi kwestiami dla prowadzenia zajęć pobudzających do aktywnego w nich udziału będą:

- prowadzenie zajęć w trybie synchronicznym umożliwiającym bezpośredni kontakt uczniów z nauczycielem, który oprócz swojego głosu będzie udostępniał również swój wizerunek (np. poprzez MS Teams, Google Meet, Skype, Zoom, Discord),
- stosowanie metod pozwalających uczniom na rozwój ich samodzielności zaspokajając jednocześnie ich potrzebę nauki poprzez zabawę (tu sprawdzą się np. gry edukacyjne, quizy, ćwiczenia interaktywne),
- dawanie możliwości pracy w grupach rozwijającej kompetencje społeczne uczniów oraz relacje między nimi (tu można skorzystać z opcji tworzenia pokoi w aplikacji MS Teams lub z innych komunikatorów, gdzie uczniowie wspólnie tworzyliby prezentacje, wykonywali ćwiczenia, rozwiązywali quizy, itp.)³⁷.

Zauważalne jest więc to, że w rozwoju twórczości podczas edukacji zdalnej istotne są podobne elementy jak podczas edukacji tradycyjnej tylko z wykorzystaniem innych narzędzi.

³⁶ J. Pyżalski, N. Walter, *Edukacja zdalna w czasie pandemii COVID-19 w Polsce...* op. cit., s. 8.

³⁷ N. Walter, *Mamy (za) duży wybór – jak nie zgubić się wśród narzędzi cyfrowych*, [w:] J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, Warszawa 2020, s. 53-56.

Jeśli przyjrzymy się aktywnościom dzieci i młodzieży w Internecie poza zajęciami związanymi ze szkołą, to znajdziemy tam przejawy ich twórczości, m. in.: memy, tik-toki (często polegające na tańcu lub odgrywaniu scenek), filmiki na YouTube, tematyczne konta na Instagramie lub Tumblr, grafiki i wiele innych. Chociaż działania te z pozoru mogą wydać się płytkie i mało istotne, to tak naprawdę są skarbnicą potencjału uczniów i świetną inspiracją dla nauczycieli, którzy mogą wykorzystać je nie tylko do przekazywania uczniom wiedzy w ciekawy sposób, ale również dawać uczniom zadania polegające na wykorzystywaniu znanych im i lubianych przez nich platform. Oczywiście zaznaczyć też trzeba, że nie każde działania przedstawiane na tych platformach są pożądane, a niektóre są nieodpowiednie dla dzieci i przekazują złe wzorce. Dlatego nauczyciel decydujący się na wykorzystywanie danej aplikacji podczas swoich zajęć powinien sam się z nią zaznajomić oraz uświadomić uczniów na temat zagrożeń z nią związanych, a także pokazać jak jej bezpiecznie używać (np. nagrywane na zajęcia tik-toki nie powinny być udostępniane dla wszystkich internautów, ale stworzone jedynie na potrzeby zajęć).

Jak więc można zauważyć, twórczość może przejawiać się w różnych działaniach, na różnych przedmiotach, a kształtowanie twórczego myślenia u uczniów jest istotnym zagadnieniem. Poprzez wykorzystywanie znanych już nam metod i narzędzi, ale także poprzez poszukiwanie i wprowadzanie nowych, innowacyjnych rozwiązań, możemy nie tylko wzbudzić zainteresowanie naszych podopiecznych, ale także zachęcić ich do twórczego działania nie tylko w szkole, ale także poza nią.

6. Wykorzystanie metod rozwijających twórcze myślenie w praktyce – edukacja przedszkolna

Po zapoznaniu się z częścią teoretyczną dotyczącą twórczego myślenia, warto przyrzeć się zastosowaniu tych metod w praktyce. W tej części artykułu przedstawię przykłady rozwijania zdolności twórczego myślenia w edukacji przedszkolnej zarówno podczas nauczania tradycyjnego, jak i zdalnego.

W edukacji przedszkolnej jedną z najlepiej sprawdzających się metod zaliczanych do kreatywnych metod nauczania jest metoda projektu, która pozwala dzieciom na zdobywanie wiedzy na tematy je interesujące poprzez duże zaangażowanie w podejmowane działania, a niekiedy nawet ich planowanie. Przyjrzyjmy się więc, jak można wykorzystać działania wliczające się do tej metody w edukacji tradycyjnej. Świetnym pomysłem na rozpoczęcie takiego projektu byłoby stworzenie z dziećmi siatki pojęć – nauczyciel planując projekt dotyczący, np. segregowania odpadów, pyta dzieci czego chciałyby się dowiedzieć na ten temat. Podawane przez dzieci pomysły (np. Dlaczego trzeba segregować odpady? Co oznacza słowo „segregować”? Jak się segreguje śmieci? Co się później z nimi dzieje? Co by się stało jakbyśmy ich nie segregowali?) należy zapisać na tablicy, a następnie zrobić jej zdjęcie, by móc do tych zagadnień powrócić, lub na dużym arkuszu papieru, tworząc swoistą mapę myśli. Angażuje to dzieci w podejmowane działania i daje im poczucie sprawczości – na zajęciach będą dowiadywać się rzeczy, które same zaproponowały, i które wzbudziły ich zainteresowanie. Ponadto należy dawać dzieciom jak najwięcej zadań praktycznych, podczas których wykonywania odnajdą odpowiedź na zadane pytanie. Przykładowo, przy prowadzeniu bloku zajęć o tematyce „Jak poprawnie segregować śmieci?” można rozpocząć działania od wysypania na dywan (wcześniej odpowiednio przygotowanych) odpadów różnego rodzaju i poprosić dzieci o posegregowanie ich na kilka grup, tak jak dzieci uważają, że powinno się je podzielić (np. odpady plastikowe, szklane, papierowe, ale może zdarzyć się też tak, że dzieci stworzą grupę butelek, zarówno szklanych jak i plastikowych, albo podzielią je ze względu na kolor/wielkość). Gdy dzieci zakończą pracę, opowiadają według jakiego klucza posegregowały śmieci i na jakie cechy zwróciły uwagę. Po tej części nauczyciel ustawia na dywanie odpowiednie pojemniki do segregacji odpadów i tłumaczy do którego, co należy wrzucać. Teraz dzieci mogą zweryfikować poprawność swojego podziału i powkładać rzeczy do odpowiednich pudełek. Dopiero teraz nauczyciel sprawdza, czy zadanie na pewno zostało poprawnie wykonane i wskazuje ewentualne błędy.

Taki system działania pozwala dzieciom na aktywny udział w procesie nauki i na rozwój myślenia twórczego (szukanie podobieństw między elementami i szukanie sposobu na ich podział). Oprócz tego działania dzieci nie są oceniane bezpośrednio przez nauczyciela, ale daje im on szansę na zweryfikowanie swoich odpowiedzi i samodzielne znajdowanie błędów, a następnie ich korygowanie.

Podczas edukacji zdalnej trudniej jest zastosować takie metody działania z dziećmi w wieku przedszkolnym, chociażby ze względu na słabe jeszcze zdolności dzieci w obsłudze sprzętów elektronicznych i komunikatorów. Dużą rolę w tym trybie nauki odgrywają więc rodzice, którzy zazwyczaj towarzyszą swoim dzieciom podczas zajęć lub przynajmniej nadzorują ich pracę i wspomagają w niektórych czynnościach. Planując takie zajęcia warto zastanowić się, czy dzieci będą w stanie wykonać dane zadania w domu oraz poprosić rodziców o wsparcie. W edukacji zdalnej, jak już wspominałam, ważny jest bezpośredni kontakt z nauczycielem – należałoby więc zadbać, aby chociaż na chwilę połączyć się z dziećmi, pokazać się na przez kamerkę, zachęcić do opowiedzenia jak spędzają czas w domu, co ciekawego ich ostatnio spotkało, jak się czują, itp. Da im to poczucie, że nadal są obecne w życiu przedszkola, oraz że to co się u nich dzieje jest ważne. Same ćwiczenia mające na celu rozwój myślenia twórczego podczas spotkania synchronicznego mogą polegać na układaniu historyjek do wyświetlanych obrazków – nauczyciel udostępnia na ekranie ilustracje, a zadaniem dzieci jest stworzenie do nich historii. Najpierw należy jednak zadbać o przedstawienie zasad panujących podczas takich zajęć, np. chęć wypowiedzi zgłaszamy poprzez kliknięcie ikonki „łapki w górę”, mówi tylko jedna osoba na raz, nauczyciel udziela głosu. Jeśli jest taka możliwość, by ktoś był przy dziecku i mu pomagał w obsłudze sprzętu, warto z takiego wsparcia korzystać. Na podobnej zasadzie można prowadzić zajęcia z wykorzystaniem analogii – dzieci widzą dwa różne przedmioty wyświetlane na ekranie lub pokazywane przez nauczyciela (np. łyżka stołowa i szczoteczka do zębów), a ich zadaniem jest znalezienie ich cech wspólnych (obydwa przedmioty mają część, za którą ją trzymamy w ręku, używając

ich wkładamy je do jamy ustnej, należy je umyć po użyciu, itp.). Innym ćwiczeniem, które można wykorzystać podczas nauki zdalnej jest odpowiedź na pytanie „Co jest potrzebne do...?”. Nauczyciel wybiera dziecko, które ma odpowiedzieć na pytanie podając jeden przykład, a następnie to dziecko wybiera kolejną osobę i tak zabawa trwa, aż skończą się pomysły lub ktoś powtórzy coś, co już było powiedziane³⁸. Ćwiczenie to integruje, angażuje, wywołuje skupienie, rozwija pamięć i wymaga znalezienia jak największej ilości odpowiedzi na jedno pytanie, a więc wspiera rozwój myślenia dywergencyjnego. Aby uprościć przebieg zadania na zajęciach zdalnych, to nauczyciel może wyznaczać kolejne osoby do udzielenia odpowiedzi.

Zajęcia zdalne mające na celu rozwijanie kreatywnego rozwiązywania problemów polegają więc niekiedy na przenoszeniu sytuacji edukacyjnych z sali przedszkolnej do wirtualnej rzeczywistości i dostosowaniu niektórych elementów do nowych warunków. Takie ćwiczenia są jednak niezbędne, gdyż nie tylko pobudzają twórcze myślenie uczniów, ale także dają możliwość chociaż takiego kontaktu z ich nauczycielem i rówieśnikami, co jest bardzo istotne w trakcie ich rozwoju.

7. Wykorzystanie metod rozwijających twórcze myślenie w praktyce – edukacja wczesnoszkolna

W edukacji wczesnoszkolnej nadal można korzystać z metod prezentowanych w poprzedniej części, chociaż należałoby dostosować je do większych już możliwości i wiedzy uczniów. W końcu najważniejszym aspektem przeprowadzenia takich zajęć jest pozytywne wpływanie na rozwój uczniów i motywowanie ich do podejmowania działań mających na celu poszerzenie ich wiedzy i umiejętności. Warto więc wykorzystywać metody twórczego nauczania do zdobywania wiedzy z różnych przedmiotów. Oczywiście cały czas aktualna jest metoda projektu, która świetnie sprawdza się właściwie na każdym etapie edukacji. Jednak w tej części artykułu chciałabym zaprezentować kilka krótkich

³⁸ K. J. Schmidt, *Trening kreatywności. Podręcznik dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych*, 2008, s. 42.

ćwiczeń możliwych do wykorzystania podczas różnych zajęć zarówno w edukacji tradycyjnej, jak i zdalnej.

Jak można zauważyć u niektórych uczniów, wraz z wiekiem przestają oni zadawać pytania na lekcjach, nawet jeśli czegoś nie rozumieją lub coś ich zainteresuje. Wpływa na to wiele czynników, ale jednym ze sposobów, aby spróbować temu zapobiec może być ćwiczenie myślenia pytajnego. Zachęca się w ten sposób uczniów do zadawania jak największej ilości pytań i ćwiczy się w nich tę umiejętność. W edukacji wczesnoszkolnej, kiedy ciekawość dzieci zazwyczaj nie została jeszcze stłumiona, warto stosować takie ćwiczenia, aby umocnić je w przekonaniu, że zadawać pytania można, a nawet należy. Ponadto ćwiczenia te rozwijają zdolności dostrzegania problemów oraz formułowania i reformułowania pytań³⁹. Mogą polegać one na wymyśleniu danej ilości pytań do podanego przez nauczyciela zdania lub na sformułowaniu kilku pytań do podanej przez nauczyciela odpowiedzi tak, aby odpowiedź ta pasowała do każdego pytania⁴⁰. Oczywiście ćwiczeń rozwijających myślenie pytajne jest więcej, ale uważam, że te świetnie nadają się do wykorzystania podczas zajęć tematycznych – można układać takie pytania, aby poprawną odpowiedzią była „wiosna” podczas zajęć przyrodniczych lub układać pytania do zdania „Święto Niepodległości obchodzimy 11 listopada” na edukacji społecznej. Z tych metod można korzystać w nauczaniu tradycyjnym i zdalnym, gdyż uczniowie pracują samodzielnie na polecenia nauczyciela, a potem dzielą się swoimi pomysłami na forum.

W nauczaniu tradycyjnym warto korzystać z metod pracy grupowej, gdyż uczniowie mają wtedy możliwość nauki od siebie nawzajem oraz rozwijania kompetencji społecznych i współpracy. Ponadto, praca grupowa często jest dla dzieci atrakcyjniejsza, gdyż w bardziej kameralnym gronie panuje bardziej swobodna atmosfera. Świetnie sprawdzi się tutaj przeprowadzenie dyskusji, np. na temat „który kolor jest najlepszy?”. Nauczyciel dzieli uczniów na kilkusobowe grupy, a następnie każdej

³⁹ Ibidem, s. 58-59.

⁴⁰ K. J. Schmidt, *Trening kreatywności...* op. cit., s. 65, 95.

z nich przydziela jeden kolor, np. żółty, niebieski, zielony, czerwony i pomarańczowy. Zadaniem każdej grupy jest przygotowanie argumentów, dlaczego to ich kolor jest najlepszy, a następnie zaprezentowanie ich reszcie klasy. Na końcu, aby wyłonić zwycięską grupę, można przeprowadzić głosowanie, w którym uczniowie wyłonią kolor, do którego najbardziej przekonali ich argumenty kolegów i koleżanek.

Świetnym działaniem, które może sprawdzić się podczas edukacji zdalnej, jest ustalanie z uczniami, że każdy dzień będzie miał jakiś motyw przewodni, a więc dzieci będą musiały coś na zajęcia przygotować. Przykładowo, jednego dnia ustalamy, że na kolejne zajęcia każdy ma znaleźć w domu coś, co kojarzy mu się z truskawkami, albo coś, co można wykorzystać do malowania farbami, ale nie jest to pędzel. Chodzi o to, aby pobudzić dzieci do myślenia, do szukania skojarzeń i podobieństw między przedmiotami. Każde rozwiązanie takiego zadania jest dobre, jeśli dziecko uzasadni swój wybór. Ponadto, rozpoczęcie spotkania od omówienia przygotowanych przedmiotów będzie świetną rozgrzewką, zintegruje grupę i uaktywni uczniów już na samym początku zajęć.

Zakończenie

Oczywiście zadań rozwijających twórczość dzieci jest o wiele więcej i warto je jak najczęściej wykorzystywać, gdyż dzieci na wczesnym etapie edukacji bardzo szybko uczą się nowych rzeczy i są naturalnie ciekawe świata. Pozwala im to na szybkie adaptowanie swojego sposobu myślenia do przedstawianych im sytuacji problemowych, przez co kształtują nawyk samodzielnego szukania rozwiązań czy odpowiedzi na nurtujące ich pytania, a także nabierają wprawy w ich formułowaniu.

Bibliografia/Bibliography:

1. Długosz, A., *Rozwijanie aktywności twórczej uczniów poprzez gry dydaktyczne*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, 2019, nr 4.
2. Jankowiak-Siuda, K., Komorowska, M., *Ciekawość świata. O pamięci i twórczości małego dziecka*, Wyd. Harmonia, Gdańsk 2010.

3. Kędra, M, Zatorska, M., *Razem z dzieckiem*, ORE.
4. Kożuh, A., *Kreatywność w pracy nauczyciela i jego uczniów*, Wyd. Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, Kraków 2021.
5. Magda-Adamowicz, M., *Wizerunek twórczego pedagogicznie nauczyciela klas I-III*, Wyd. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2007.
6. Nęcka, E., *Psychologia twórczości*, Wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
7. Nęcka, E., *Trening twórczości. Podręcznik dla psychologów, pedagogów i nauczycieli*, Wyd. Impuls, Kraków 1998.
8. Okoń, W., *Słownik pedagogiczny*, Wyd. PWN, Warszawa 1987.
9. Pyżalski, J., Walter, N., *Edukacja zdalna w czasie pandemii COVID-19 w Polsce – mapa głównych szans i zagrożeń. Przegląd i omówienie wyników najważniejszych badań związanych z kryzysową edukacją zdalną w Polsce*, 2021.
10. Schmidt, K. J., *Pedagogika twórczości*, Wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
11. Schmidt, K. J., *Trening kreatywności. Podręcznik dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych*, Wyd. HELION, 2008.
12. Surma, B., *Teoretyczne założenia kształtowania postawy twórczej dzieci w wieku przedszkolnym*, „Edukacja elementarna w teorii i praktyce” 2012, nr 26/4.
13. Ścibor, J., *Wstrzymaj siebie, rusz ucznia: e-nauczanie a e-twórczość*, [w:] J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, Wyd. EduAkcja, Warszawa 2020.
14. Walter, N., *Mamy (za) duży wybór – jak nie zgubić się wśród narzędzi cyfrowych*, [w:] J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, Wyd. EduAkcja, Warszawa 2020.
15. *O nas*, Leśna Szkoła Puszczyk, <https://www.szkoła.puszczyk.edu.pl/onas> [dostęp: 02-01-2022]
16. *Wrocławska Szkoła Przyszłości*, <http://www.wsp.wroc.pl/strona-glowna/> [dostęp: 10-01-2022]
17. *Co nas wyróżnia*, Cogito. Publiczna Szkoła Podstawowa, <https://spcogito-poznan.operator.edu.pl/o-nas/> [dostęp: 10-01-2022]